

VERNE'S STORIES BY KAREL ZEMAN

VERNEOVKY

BIBIANA - MEDZINÁRODNÝ DOM UMENIA PRE DETI, Panská 41, Bratislava

BIBIANA - INTERNATIONAL HOUSE OF ART FOR CHILDREN, Panská 41, Bratislava

KARLA ZEMANA

19. apríl - august 2002, denne okrem pondelka od 10.-18. hod.
daily except Monday

VERNEOVKY KARLA ZEMANA

V druhej polovici minulého storočia prišiel istý francúzsky učiteľ matematiky a fyziky s myšlienkou popularizovať vedecké a technické objavy svojej doby zábavnou formou fantastických románov. Smelé sny vtedajších vedcov a technikov o budúcnosti sa v týchto románoch stali skutočnosťou, ktorá nemala hraníc. Tomuto žánru dnes hovoríme science-fiction a vedecko-fantastické dobrodružné romány každý týždeň zaplavujú svetový knižný trh svojimi novinkami. Vtedy to však bol celkom ojedinelý, priekopnícky čin a k úspechu, ktorý si tento žánor čoskoro získal na celom svete, prispel aj talent vynikajúceho rozprávača, spisovateľa, ktorého meno bolo Jules Verne.

Jules Verne napísal desiatky fantastických románov, ktoré boli preložené do všetkých svetových jazykov, vyšli a stále vychádzajú v obrovských nákladoch a patria k najčítanejším knihám. Vernovka sa stala pojmom. Vernov neskutočný svet a niektorí jeho hrdinovia sa stali symbolom ľudského ducha. Popularita vernoviek priťahuje filmárov z celého sveta od počiatkov kinematografie až dodnes. Každá veľká produkcia nakrútila jeden-dva z Vernových románov. A každý filmový prepis viac – menej sklamal. Realistický objektív kamery akoby zadusil nerealistickú fantáziu literárnej predlohy. Skutočné technické možnosti filmového tvorca napriek všetkým finančným nákladom nedokázali vytvoriť ilúziu neskutočných možností spisovateľa – fantasu.

Krehké rozprávanie zhrublo do triezveho dialógu. Úsmevná zápleтка sa stala banálnou. Dráždivá starobylosť v modernej koncepcii buď zmizla alebo pôsobí ako zaprášený anachronizmus. Zvláštna atmosféra vidieckeho sveta sa utopila v kliše filmovej konvencie. Napriek týmto nedostatkom provokuje Vernov literárny odkaz ďalších filmových tvorcov svojou neprekonateľnou fantáziou a fantastičnosťou a ďalších filmových producentov vopred zabezpečeným úspechom u divákov.

Československá kinematografia stála dlho bokom. Prvá československá filmová vernovka vznikla až v roku 1958 za zvláštnych okolností. A práve tieto okolnosti spôsobili, že československý film odrazu predstihol v tomto žánri celú svetovú produkciu. V gottwaldovskom štúdiu animovaného filmu sa Karel Zeman rozhodol pre nakrúcanie málo známeho Vernovho románu *Face au drapeau* pod názvom *Vynález skazy*. Voľba padla na vernovku preto, že poskytovala Zemanovi bohatý register vďačných možností. Román nepatrí k vrcholným Vernovým dielam, bol však pretavený v dejovo i myšlienkovo náročný dramatický útvar, ktorý pri humornom nadhľade na naivné zápletky aj zjednodušené charaktery zbavil predlohu všetkej banality. Dal vyniknúť krehkému pôvabu starobylosti a zvláštnemu čaru vernovského sveta. Realizácia filmu sa z výtvarného hľadiska opierala o vynikajúce rytiny Vernových vrstovníkov, ilustrátorov jeho kníh. Táto výtvarná koncepcia dala filmu zvláštnu, dnes už nenapodobiteľnú polohu. Tak vznikol harmonicky vyvážený celok, ktorý doslova ohúril odborníkov aj divákov na celom svete.

Úspech filmu *Vynález skazy* nabádal pokračovať ďalej. Karel Zeman však v nasledujúcich rokoch nakrútil dva filmy celkom iného žánru: *Baróna Prášila* a *Bláznovu kroniku*. Tieto filmy boli obohatené o nové skúsenosti a predovšetkým o farbu, ktorá tu prevzala nielen výtvarnú, ale aj dramatickú funkciu. Aj tieto filmy získali významné medzinárodné úspechy, triumf *Vynálezu skazy* však nedosiahli. Ukázalo sa, že ako Zemanova metóda je kľúčom k dobrej realizácii vernovskej fantázie, tak vernovka je najdokonalejším námetom Zemanovej metódy. Preto sa Karel Zeman po desaťročnej prestávke vrátil k ďalšej vernovke.

Populárny Vernov román *Dva roky prázdnin* zvíťazil pri voľbe námetu pre nový Zemanov film *Ukradnutá vzducholod'*. Je to idylická robinsoniáda niekoľkých chlapcov, ktorí sa v spravodlivom rozhorčení a s pocitom krivdy zmocnia istej „zázračnej“ vzducholode, obletia polovicu zemegule a stroskotajú na podivuhodnom tichomorskom ostrove, kde prežijú dva roky vysnenej romantiky a dobrodružstva.

Pri scenári sa opakovala história filmu *Vynález skazy*. Humorný nadhľad, vtip a groteska, nové zápletky a konflikty nahradili opisné rozprávania. Zemanova nepsychologizujúca metóda vyžaduje zhustený bohatý dej, ako to bývalo za slávnej éry nemých grotesiek. Pre spisovateľa bola romantická robinsoniáda príťažlivou formou pre vedecké pojednanie. Vo filme bolo treba dať dielu okrem dramatických konfliktov tiež všade platnú filozofiu: konflikt mladej a staršej generácie. Po výtvarnej stránke sa film opäť opiera o rytinu, tentoraz farebnú, čo predstavovalo pre tvorca obrovský realizačný problém. Kostýmy, líčenie a herecký prejav sú opäť harmonicky spojené s umelým, neskutočným prostredím fantastického rytiny.

Ukradnutá vzducholod' sa vcelku približuje koncepcii filmu *Vynález skazy*, je však bohatšia o desaťročné skúsenosti filmových tvorcov aj divákov. Zostalo tu však čaro neskutočného a inou formou neuskutočniteľného vernovského sveta s jeho divotvornými strojmi a vynálezmi, s jeho exotickou tajomnosťou fantastického prostredia. Zostala úsmevná starobylosť a pôvab secesného výtvarného žánru, ostrý vtip grotesky a bravúrna technická dokonalosť trikov a nápadov.

Hneď po *Ukradnutej vzducholodi* začína Zeman pracovať na svojej tretej verneovke – na filme *Na kométe* podľa románu *Hector Servadac alebo Dobrodružná cesta slnečnou sústavou*. Tento román patrí k najznámejším a najfantastickejším z Vernových románov. Rozpráva o kúsku pevniny aj s atmosférou, ktorá sa po zrážke s kométou oddelí od Zeme a je ňou unášaná do vesmíru. Ľudia tak majú prvú príležitosť cestovať slnečnou sústavou. Dráha kométy Gálie sa po dvoch rokoch otočí o 360 stupňov a účastníkom tejto pozoruhodnej cesty umožní, aby sa vrátili na to isté miesto, odkiaľ prišli.

Vo filme *Na kométe* zachováva Karel Zeman svoju vlastnú tradíciu z cyklu vernoviek, dodržiava tu zásady svojho štýlu a preto suverénne pretvára Vernov materiál podľa svojich vlastných zákonov bez toho, aby akýmkoľvek spôsobom narušil charakter obrazotvornosti vlastný veľkému francúzskemu fantastovi.

Aj tu sa pochopiteľne prejavuje – a to nie s menšou silou ako v predchádzajúcich dielach – Zemanov humor a irónia, jeho talent citlivého parodistu, majstra jasného detailu a komediálne výrazného triku.

Fantastická situácia umožňuje Zemanovi posilniť a prehĺbiť sociálny motív jeho diela, ukázať, ako sa pod tlakom nezvyčajných okolností rozpadá morálka starej spoločnosti. Predstavy o hodnotách sa v takejto dobe rapídne menia. Národnostné konflikty a nepriateľstvo, rovnako ako zbrane a vojna strácajú teraz svoj význam. Ľudské hodnoty, priateľstvo, láska – to všetko naopak nadobúda v perspektíve „blížiaceho sa konca sveta“ svoj pravý, pôvodný význam. Keď sa však kométa vráti na Zem, nebezpečenstvo sa pomíne, nastáva opačný proces – ľudí znovu zaujímajú peniaze a vojna. Karel Zeman chápe námet tohto filmu ako podobenstvo či filozofickú rozprávku.

Film *Na kométe* je zložitý nielen svojou problematikou a kompozíciou. S ešte väčšou dôslednosťou a majstrovstvom sú do filmu včlenené také rôznorodé prvky, akými sú živí herci, bábky a makety, prírodné zábery a kreslené pozadia. Preto bolo neobvyčajne ťažké dosiahnuť v ňom žánrovú a štýlovú jednotu.

Karel Zeman našiel svoj režijný kľúč pre osobitné spracovanie, pre originálnu filmovú realizáciu diel francúzskeho autora, a preto vytvoril pozoruhodný filmový ekvivalent jeho umeleckého sveta.

KAREL ZEMAN

„Musím sa priznať, že už v mladosti ma očarila prorocká fantázia slávneho francúzskeho autora... Ako filmár som sa preto často zamýšľal, ako by bolo možné sfilmovať Vernove romány tak, aby nestratili pôvab fantastičnosti, ktorou dodnes oslňuje, napriek tomu, že prudký rozvoj techniky jeho utópie už často predstihol...“

Postupom rokov som dospel k presvedčeniu, že čaro Vernových románov spočíva okrem iného aj v jeho romanticko-fantastickej dobrodružnosti spätéj s celkom presnými výtvarnými predstavami, ktoré dokázali v čitateľoch vyvolať pôvodní ilustrátori jeho románov - Riou, Bennet a ďalší. Išlo najmä o drevoryty a oceľoryty, ktoré vo Vernovej dobe a ešte dlho potom nahradzovali fotografie. Ilustrácia bola teda neoddeliteľnou súčasťou Vernových románov. A tak som došiel k presvedčeniu, že môj filmový Verne musí vychádzať nielen z ducha diela samého, ale zároveň aj z charakteristickej tvárnosti pôvodných ilustrácií, pri ktorých musí byť aj navonok zachovaná podoba rytín.“

„Od malička mi film učaroval ako umenie našej epochy. Je to najkrajšia tvorivá činnosť, akú si vôbec dokážem predstaviť. Animovaný film mi umožnil hľadať vyjadrenia sveta pohybu a nachádzať nové svety fantázie, svety, ktoré žiadne iné umenie nemôže tvorcovi ponúknuť.“

„Mojím povolaním je myslieť obrazom. Tak ako maliar má svoje farby, štetce, plátno, ja mám optiku, svetlo, technické prostriedky. Verím filmu a jeho schopnostiam vzrušovať a učiť človeka žiť. To je, samozrejme, možné v ktorejkoľvek oblasti, ak sa opiera o prácu nadaných a poctivých tvorcov. Mne učaroval Georges Méliés, ktorý v samotných začiatkoch kinematografie našiel princíp, ktorý umožnil vyjadrovať nevídané veci. Plávať pod morom, lietať vo vesmíre, jednoducho všetko...“

„Dobrá filmová rozprávka má nádej, že objaví väčšiu časť sveta, stane sa misiou dobrej vôle, stane sa vizitkou našej kultúry, stane sa propagátorkou našich myšlienok, ktoré padnú na úrodnú pôdu detských srdc.“

Mať fantáziu, to je jedna vec, ale vedieť fantáziu rozdávať, to nie je dané každému. Karel Zeman patril k tým, ktorým to dané bolo. Práve fantázia, chlapčenská zvedavosť, ohromný cit pre rozprávanie a technické nadanie sprevádzané trochu nevyhnutnej náhody priviedli Karla Zemana, pôvodne kresliča a aranžéra, k filmovej reklame do Baťových ateliérov v Zlíne a spôsobili, že tu Karel Zeman na začiatku 40-tych rokov začal hľadať nové možnosti filmového umenia. Presnejšie povedané - rozvíjať možnosti, ktoré už iní pred ním vo svete naznačili. Východiskom mu boli národné výtvarné a vôbec duchovné tradície.

Karel Zeman patril k tým objaviteľom, u ktorých záujem o techniku a technický pokrok bol neoddeliteľne spätý s umením. Jeho technické experimenty neboli nikdy samoučelné, vždy slúžili umeleckému výsledku. Nechcel nimi omračovať, s ich pomocou chcel filmový príbeh rozprávať čo najpôsobivejšie. Boli vždy súčasťou štruktúry jeho diela a poetiky, ktorú pomáhali vytvárať, poetiky, ktorá sa rodí z fantázie a slúži rozprávačovi – a je jedno, či rozpráva rozprávku alebo romanticko – dobrodružný príbeh.

Svet románov Julesa Verna, ktorý bol od detstva Zemanovým obľúbeným spisovateľom, na dlhý čas ovládol jeho vedomie. Zeman objavuje filmového Julesa Verna nadiho a po svojom. Považuje jeho diela za múdre novodobé rozprávky, ktorých realizácia na filmovom plátne je zložitá. Uskutočneniu tohto zámeru venoval celú polovicu svojho života aj tvorby.

Mimoriadne zaujímavý a dôležitý je pre nás fakt, že v žánri vedeckej fantastiky, jedným z objaviteľov ktorého bol práve Jules Verne, Zeman vytušil umeleckú sféru, ktorá je hlboko príbuzná jeho vlastnej tvorbe.

Schopnosť „otvárať“ kľúčom fantázie najzložitejšie problémy ľudského života, dotýkať sa hlbokých vrstiev morálky a sociálnych vzťahov, vytvárať všeobecné postavy, typy – práve tieto odveké prednosti rozprávkovej fantastiky naplno využíva súčasná literárna fantastika. A Karel Zeman akoby predvídal jej budúci rozkvet, jej spoločenský i umelecký význam. Nesúhlasí s tými, ktorí považujú Julesa Verna za zastaralého a naivného spisovateľa.

Je veľmi zaujímavé, že v tomto ohľade sa jeho názory a hodnotenia celkom zhodujú s názormi veľkého znalca a jedného z najvýznamnejších predstaviteľov súčasnej vedecko-fantastickej literatúry Raya Bradburyho. Na otázku novinárov, kto je jeho najobľúbenejším autorom science-fiction a prečo, Bradbury odpovedal: „Jules Verne, pretože bol jedným z prvých a dodnes zostal jedným z najlepších. Je to spisovateľ s predstavivosťou, morálnym cítením a vynikajúcim humorom, každá stránka jeho diela je nabitá inšpiráciou. Kto ho číta, cíti sa byť hrdý na to, že je človek... Je jednoducho očarujúci a jeho romány nestratia svoju hodnotu dovtedy, kým z chlapcov bude treba vychovávať šľachetných a pravých mužov, plných odvahy a nadšenia.“

„Pre mnoho generácií čitateľov je Jules Verne symbolom romantiky a odvážnej fantázie. A v jeho románoch nachádzame predovšetkým úctu k ľudským hodnotám, k duševnej sile, k obetavosti a spravodlivosti.“ Takto doplnil slová Raya Bradburyho Karel Zeman.

ODKAZ GEORGESA MÉLIÉSA

„Méliés nezomrel – je to Čech a volá sa Karel Zeman!“ zvolal jeden z belgických filmových kritikov, keď na Medzinárodnom filmovom festivale, usporiadanom pri príležitosti Svetovej výstavy EXPO '58, videl Zemanov film Vynález skazy. V tlači sa objavovali materiály o tom, že Zeman obrodil „méliésovský film“, písalo sa o „méliésovskej línii“ vo svetovej kinematografii, na ktorú jedinečne nadviazal Karel Zeman. Keď novinári pripomenuli meno Georgesa Méliésa, jedného zo zakladateľov filmu, Zeman sám jednoznačne potvrdil, aký význam mali preňho Méliésove filmy a svoju tvorbu označil za pokračovanie toho, čo je v histórii filmu späť s Méliésovým menom.

Karel Zeman vysvetlil, že spôsob, ktorý našiel, keď išiel v Méliésových stopách, umožňuje realizovať to, čo nie je možné dosiahnuť technikou hraného filmu, že je to možné dosiahnuť len s využitím všetkých možných trikov v kombinovanom filme.

Už Louis Lumière nazval Méliésa „tvorcom filmového predstavenia“, čím zdôraznil rozdiel medzi priamou reprodukciou skutočnosti, ktorú sám používal a špeciálnym vizuálnym materiálom, usporiadaným pre vnímanie ako v divadle. V dobe, kedy Lumière uchvacoval divákov zobrazením skutočnej reality, ktorú videl a zachytával v jej hodnovernom pohybe, Méliés používal maliarske štetce, makety, kostýmy a kresby na to, aby si vytvoril svoj vlastný umelý vesmír. Nakrúcal fantastické, romantické i komické scény, ktoré niekedy snímал skutočne ako maliar - obraz po obraze, čo svojou podstatou a dokonca aj technikou malo veľmi blízko k animácii.

To najdôležitejšie, čo z tvorby Georgesa Méliésa na Karla Zemana zapôsobilo, bolo to, že v jeho diele našiel vhodný podklad pre uskutočnenie svojich režijných zámerov.

Nie je to náhoda, že práve Cesta na Mesiac, nakrútená na motívy románu Julesa Verna, sa stala jedným z najvýznamnejších diel Georgesa Méliésa. Vedecko – fantastické prvky sú v tomto filme späť s prvkami baletnými a feérickými.

Malá prehliadka filmov z tvorby Karla Zemana inšpirovaných dielom Julesa Verna

NA KOMÉTE

Československo, 1969-70, farba, 74min

Námet: na motívy románu Julesa Verna

Scenár: Jan Procházka, Karel Zeman

Réžia a výtvarník: Karel Zeman

Hudba: Luboš Fišer

Architekti: Zdeněk Ostrčil, Jiří Hlupý

Herci: Emil Horváth ml., Magda Vášáryová, František Filipovský, Josef Větrovec, Čestmír Řanda, Vladimír Menšík, Jiřina Jirásková, Josef Hlinomaz a ďalší.

Karel Zeman nakrútil tento film podľa románu Julesa Verna „*Archa pána Servadaca*“ svojou nenapodobiteľnou technikou kombinácie trikového a hraného filmu. Rozpráva v ňom fantastický príbeh ľudí, ktorí boli na konci minulého storočia odtrhnutí s kúskom pevniny od Zeme a kométou strhnutí do vesmíru.

VYNÁLEZ SKAZY

Československo, 1958, čb, 76min

Námet: na motívy románu Julesa Verna

Scenár: Karel Zeman, František Hrubín

Réžia a výtvarník: Karel Zeman

Kamera: Jiří Tarantík

Hudba: Zdeněk Liška

Herci: L. Tokoš, A. Navrátil, F. Šlégr, M. Holub, J. Zatloukalová a ďalší.

Tento v podstate hraný film je založený na technike filmových trikov. Karel Zeman použil pôvodné Riouove a Bennetove ilustrácie k prvým vydaniam Vernových románov. Filmový obraz aj hra hercov sú podriadené tomuto výtvarnému zámeru, Zeman ponechal atmosféru starého Vernovho románu, no dal mu naliehavú aktuálnosť. Vernova technická fantázia je v ňom premietnutá až do našich čias s vážnym problémom súčasnosti – otázkou zneužitia technického vynálezu na rozpútanie vojny.

UKRADNUTÁ VZDUCHOLOŤ

Československo, 1966, farba, 88min

Námet: na motívy románu Julesa Verna

Scenár: Karel Zeman, Radovan Krátky

Réžia a výtvarník: Karel Zeman

Kamera: Josef Novotný, Bohuslav Píkhart

Hudba: Jan Novák

Architekti: Zdeněk Ostrčil, Jiří Hlupý

Herci: Michal Pospíšil, Hanuš Bor, Jan Čížek, Josef Stráník, Jan Malát, Jitka Zelenohorská, Čestmír Řanda a ďalší.

Fantastický trikový film Karla Zemana bol nakrútený na motívy románu Julesa Verna „Dva roky prázdnin“. Rozpráva príbeh piatich pražských chlapcov, ktorí počas slávnej jubilejnej výstavy v roku 1891 odleteli z pražského výstaviska so vzducholoďou podnikateľa Findejsa, preleteli s ňou cez celú Európu a havarovali na neznámom mieste – na ostrove uprostred oceánu. Tu prežili veľa typických „vernovských“ dobrodružstiev, kým ich zachránila výprava žurnalistu Ardana.

TERMÍNY PREDSTAVENÍ:

25. a 30. apríla o 13.30 hod. v kine Mladost'
NA KOMÉTE

16. a 21. mája o 13.30 hod. v kine Mladost'
VYNÁLEZ SKAZY

20. a 27. júna o 13.30 hod v kine Mladost'
UKRADNUTÁ VZDUCHOLOŤ